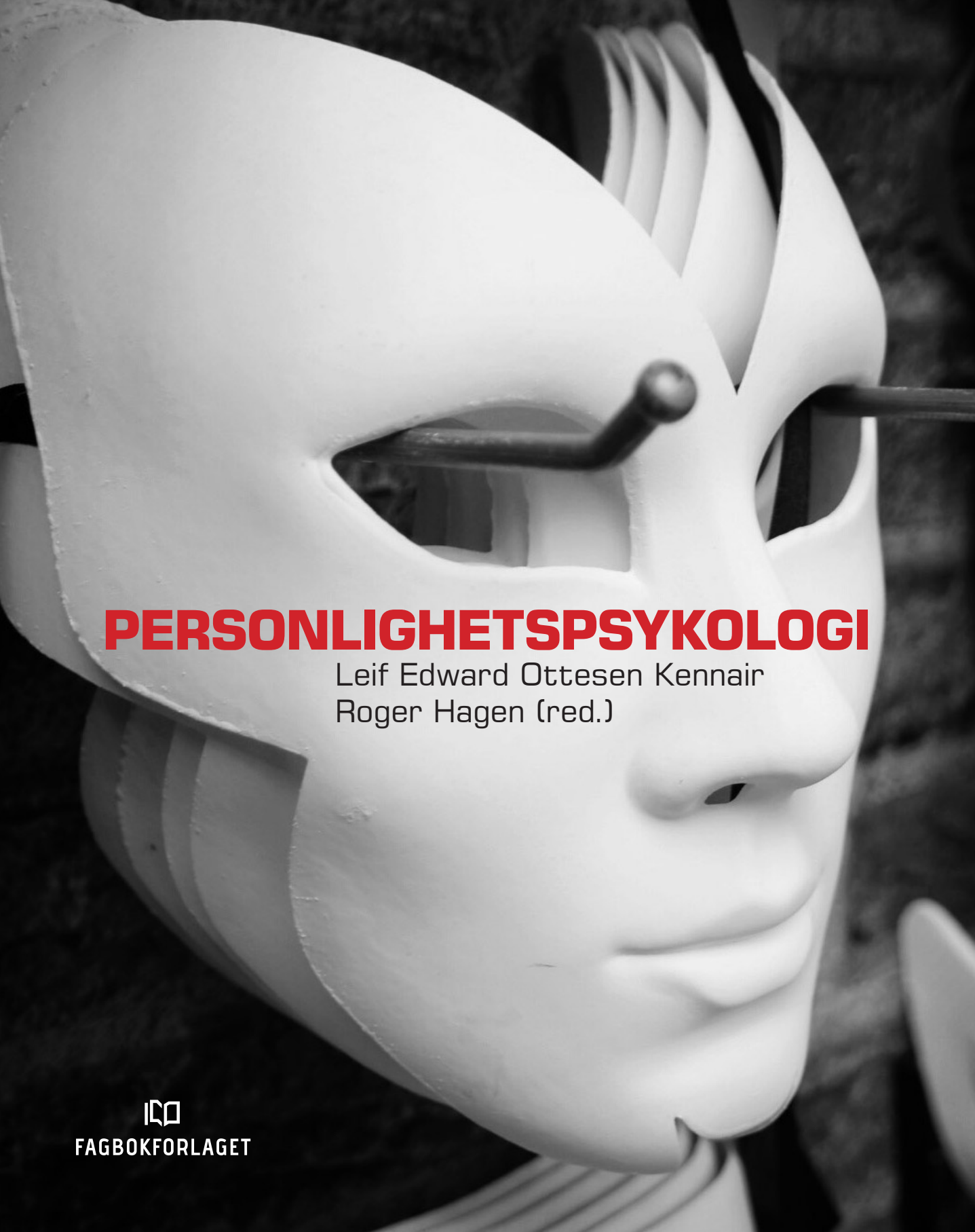

PERSONLIGHETSPSYKOLOGI

Leif Edward Ottesen Kennair
Roger Hagen (red.)

FAGBOKFORLAGET

PERSONLIGHETSPSYKOLOGI

Leif Edward Ottesen Kennair og Roger Hagen (red.)

PERSONLIGHETSPSYKOLOGI

FAGBOKFORLAGET

Copyright © 2019 by
Vigmostad & Bjørke AS
All Rights Reserved

1. utgave / 1. opplag 2015

ISBN: 978-82-450-2905-5
ISBN (trykt): 978-82-450-1715-1

Tilrettelagt for e-bok: John Grieg, Bergen

Forsidedesign ved forlaget
Forsidefoto: © Gettyimages / Silvio Verrecchia / EyeEm

Spørsmål om denne boken kan rettes til:
Fagbokforlaget
Kanalveien 51
5068 Bergen
Tlf.: 55 38 88 00 Faks: 55 38 88 01
e-post: fagbokforlaget@fagbokforlaget.no
www.fagbokforlaget.no

Materialet er vernet etter åndsverkloven.
Uten uttrykkelig samtykke er eksemplarfremstilling
bare tillatt når det er hjemlet i lov eller avtale med Kopinor.

INNHOLD

PERSONLIGHETSPSYKOLOGI – EN INTRODUKSJON 11
Leif Edward Ottesen Kennair og Roger Hagen

Hva er personlighetspsykologi? 11
Hvorfor driver vi med personlighetspsykologi? 12
Hvordan er denne boken organisert? 13
Konklusjon 17

DEL 1 DET BIOLOGISKE GRUNNLAGET

KAPITTEL 1
EVOLUSJON AV PERSONLIGHET OG INDIVIDUELLE FORSKJELLER 21
Trond Viggo Grøntvedt og Leif Edward Ottesen Kennair

Evolusjonær personlighetspsykologi 21
Evolusjonspsykologiske grunnbegreper og prosesser 22
Femfaktormodellen fra et evolusjonsperspektiv 30
Evolusjonspsykologisk relevante individuelle forskjeller 34
Kjønnsforskjeller fra et evolusjonært perspektiv 39
Konklusjon 40

KAPITTEL 2
GENER, MILJØ OG PERSONLIGHET 49
Kristian Tambs

Innledning 49
Om kvantitative genetiske studier i alminnelighet 51
Noen metodekomplikasjoner 56
Kvantitativ genetikk og personlighet: litt historie 58
Noen resultater fra tidlige tvillingstudier 59
Nyere resultater fra heritabilitetsstudier 63
Resultater for andre personlighetstrekk og trekk relatert til personlighet 64
Resultater fra andre metoder enn klassiske tvillingundersøkelser 65
Livsløp, stabilitet og endring 67

Hva bidrar mest til samvariasjon mellom egenskaper – arv eller miljø? 69
Oppsummering og konklusjon 72

KAPITTEL 3
DET BIOPSYKOLOGISKE GRUNNLAGET FOR PERSONLIGHET OG INDIVIDUELLE FORSKJELLER 79
Per M. Aslaksen

Innledning og historisk oversikt 79
Hjerneanatomi og personlighet 81
Transmittorsubstanser 83
Hormoner 87
Hjerneaktivitet og hjernenettverk 89
Oppsummering 91

DEL 2 DE KLASSISKE PERSONLIGHETSTEORIENE

KAPITTEL 4
EN TREKKTEORETISK TILNÆRMING TIL PERSONLIGHET 101
Eva Langvik og Øyvind Lund Martinsen

Innledning 101
Hva er et personlighetstrekk? 102
Betydningen av situasjonen: interaksjonisme og trekk-aktivering 104
Bakgrunn for trekktilnærmingen og femfaktormodellen 105
Sentrale tilnærminger til trekkteori 107
Empirisk støtte for FFM og FFT 113
Integrering av ulike trekkperspektiver 117
Kritikk av FFM og FFT 118
Oppsummering og avslutning 120

KAPITTEL 5
PSYKOANALYSEN – EN DYNAMISK TEORI OM PERSONLIGHETEN 129
Siri Erika Gullestad

Innledning 129
Freuds teori om menneskets personlighet 130
Nyere bidrag til psykoanalytisk personlighetsteori 135
Klinisk vignett 139
Psykoanalysen som vitenskapelig teori 143
Avslutning 144

KAPITTEL 6
KOGNITIV PERSONLIGHETSTEORI 149
Roger Hagen

Hva er kognitiv personlighetsteori? 149
En kort historisk oversikt 151
Bandura og sosial-kognitiv personlighetsteori 153
Mischel og det kognitive-affektive prosesseringssystem (CAPS) 157

Becks kognitive tilnærming 161
Avslutning og oppsummering 162

KAPITTEL 7
HUMANISTISK-EKSISTENSIELL PERSONLIGHETSTEORI 167
Truls Ryum

Hva er humanistisk-eksistensiell personlighetspsykologi? 167
Historisk kontekst 167
Sentrale grunnantakelser 169
Sentrale teoretikere 173
Nyere utvikling innenfor humanistisk-eksistensiell personlighetsteori 180
Avslutning 184

DEL 3 PERSONLIGHET OG HELSE

KAPITTEL 8
PERSONLIGHETSTREKK I RELASJON TIL PSYKISK OG FYSISK HELSE 191
Olav Vassend

Bakgrunn og historikk 191
Personlighet og somatisk helse 194
Personlighet og psykisk helse 203
Avslutning 209

KAPITTEL 9
PERSONLIGHET, BELASTNINGER OG RESILIENS 217
Odin Hjemdal

Innledning 217
Belastninger: risikofaktorer og stress 217
Personlighetens betydning for fungering, belastninger, stress og lidelser 223
Resiliens 226
Belastninger og kumulativ risiko 228
Oppsummering 232

KAPITTEL 10
PERSONLIGHETSFORSTYRRELSER 241
Svenn Torgersen

Innledning 241
Historisk bakgrunn 242
Kjennetegn ved PF 243
Foreslåtte, ikke-offisielle PF 246
Sameksistens (komorbiditet) av PF 247
Relasjon til vanlige personlighetsdimensjoner (femfaktormodellen) 248
Sameksistens med symptomforstyrrelser 249
Forekomst i befolkningen 249
Forekomst i kliniske populasjoner 250
Demografiske og sosioøkonomiske sammenhenger 251

Livskvalitet og PF 252
Forløpet av PF 252
Årsaker 255
Konklusjon 258

DEL 4 ANVENDT PERSONLIGHETSPSYKOLOGI

KAPITTEL 11
VITENSKAPELIG MÅLING AV PERSONLIGHET 267
Oddgeir Friborg

Meta-analyse som metode til å vurdere validitet 268
Overordnede problemstillinger knyttet til måling av personlighet 270
Teorienes innflytelse på målemetoder 271
Selvrapportmetoden 272
Responsbias i personlighetsinventorier 276
Projektive selvrapporteringsmetoder 278
Observatørbaserte målinger 280
Metodiske krav til personlighetsinstrumenter 281
Oppsummering 287

KAPITTEL 12
PERSONLIGHET OG REKRUTTERING/PERSONELLSELEKSJON 295
Ingvild Saksvik-Lehouillier og Hilde Hetland

Innledning 295
Personlighet i seleksjonsprosessen 297
Praktiske eksempler 306
Avslutning 309

KAPITTEL 13
PERSONLIGHET OG LEDELSE 315
Lars Glasø og Øyvind Lund Martinsen

Kort historikk 315
Personlighet og ledelse: Hva menes? 316
Trekkteori 317
Femfaktormodellen 317
Femfaktormodellen og ledelse 318
Kort om forskjellen mellom ledere og ikke-ledere 321
Sammenhengen mellom personlighet, lederatferd og effektivitet 322
Hva vet vi om norske lederes personlighet? 323
Personlighet og destruktiv ledelse 326
Kritikk av femfaktormodellen 329
Sluttord 329

KAPITTEL 14
PERSONLIGHETSPSYKOLOGI OG OPERATIV PSYKOLOGI 337
HARDFØRHET SOM EN RELEVANT PERSONLIGHETSDIMENSJON
Bjørn Helge Johnsen, Paul T. Bartone og Sigurd William Hystad

Innledning 337
Personlighetsforskning innen operativ psykologi 338
Resiliens 339
Psykologisk hardførhet – Hva er det? 340
Hardførhet i operativ kontekst 344
Trening av hardførhet 350
Konklusjon 352

KAPITTEL 15
RETTSPSYKOLOGI, SAKKYNDIGHETSARBEID OG PERSONLIGHET 359
Kirsten Rasmussen

Innledning 359
De antisosiale personligheter – psykopati 361
Dagens psykopatibegrep og moderne diagnostikk 363
Vurdering av risiko for fremtidig vold 368
Prognose og behandlingsrespons 371
Etiske betraktninger om bruken av psykopatibegrepet 373
Oppsummering og konklusjon 374

FORFATTEROMTALER 379

STIKKORD 383

PERSONLIGHETSPSYKOLOGI – EN INTRODUKSJON

Leif Edward Ottesen Kennair og Roger Hagen

HVA ER PERSONLIGHETSPSYKOLOGI?

I psykologisk forskning har man historisk sett vært opptatt av enten menneskelige universalier (dvs. psykologiske forhold som er typiske for alle mennesker) eller individuelle forskjeller (dvs. områder der man kan måle eller observere forskjeller mellom grupper eller individer). De fleste har observert at folk kan være forskjellig fra hverandre, både i form av intelligens, psykiske problemer og personlighet. Det er altså disse individuelle forskjellene i vår personlighet og typiske væremåte som er fokus i denne boken. Det er mange måter å forstå, måle og kategorisere individuelle forskjeller hos mennesket på. Vi har derfor som hensikt gjennom de enkelte kapitlene å vise en rekke av disse forståelsesmodellene og hvordan de brukes både i forskning og i anvendt, praktisk i arbeid, for å få forståelse av mennesker i deres forskjeller og likheter.

Personlighetspsykologi er altså studiet av meningsfulle og relativt stabile individuelle forskjeller i atferd, følelser og tenkning. Det er verdt å se nærmere på to begreper for å forstå en personlighetsteori. Disse er struktur og prosess. I noen teorier er fokuset mest på stabile psykologiske forhold, som gjør at personligheten blir sett som relativt stabil over tid. Disse forholdene beskrives med strukturbegreper. Trekk er et eksempel på dette. Andre teorier har mer fokus på prosess. Her er man mindre opptatt av stabile strukturer, og retter oppmerksomheten mot hvordan personer endrer seg over tid og fra situasjon til situasjon. Kognitiv teori er et eksempel på dette. Psykoanalytisk teori er kjent for å ha fokus på både strukturerer og prosesser, eksemplifisert ved Freuds begreper om strukturer som ego, id og superego og prosesser som fiksering eller katarsis (se kapittel 5).

Utvikling av personlighet er derfor et forhold mellom prosesser og strukturer, og miljø. Det er en generell enighet i psykologien om at personligheten er relativt stabil i løpet av livet. Hos små barn, selv nyfødte, kan man meningsfullt snakke om temperament, og de individuelle temperamentsforskjellene er

ofte forløpere for senere personlighetsforskjeller. Det finnes en rekke teorier om hvordan personlighet utvikler seg. Generelt fokuserer disse på hvordan miljøet påvirker utviklingen, og mange teorier spesifiserer hvilke miljøforhold som er viktige. Men det er i liten grad dekning i forskningen for at vi kjenner miljøforhold som gjør medlemmer av samme familie likere (se kapittel 2). Det betyr ikke at miljøet ikke er viktig, bare at det oftere handler om å gjøre folk mindre like – kanskje er også tilfeldighet viktigere for personlighetsutviklingen enn det som antas i mange teorier.

Personlighetspsykologien er altså interessert i både stabilitet og endring, i prosesser og strukturer, og i moderne utgaver også i hvordan ulike situasjoner er med på å påvirke individer forskjellig. Kapitlene i denne boken vil variere i hvilket fokus som legges på alle disse aspektene, og på den måten ses individuelle forskjeller i atferd, tanker og følelser fra en rekke analysenivåer som er typiske innenfor psykologien generelt: biologisk og sosialt; klinisk og normalpsykologisk; teoretisk og anvendt; individ og organisasjon. Vi tror at denne bredden vil hjelpe deg som leser til bedre å få tak i de forskjellige måtene man kan sette begrep på og forstå personlighet på.

HVORFOR DRIVER VI MED PERSONLIGHETSPSYKOLOGI?

Noen ganger forsker vi rett og slett fordi vi er nysgjerrige på grunnleggende forhold ved naturen, i dette tilfellet menneskets psykologi. Vi oppdager i vår egen hverdag at folk er forskjellige. Men på hvilken måte er vi forskjellige? Hva er gode måter å sortere og beskrive individuelle forskjeller på? En av de typiske oppgavene til personlighetspsykologien handler om å utvikle typer, trekk, væremåter, prosesser eller andre begreper som man kan bruke til å skille mellom forskjellige måter å være på som kan være vesentlige.

En annen av oppgavene til personlighetspsykologien har vært å forklare *hvorfor* vi er forskjellige. Dette kan skje på forskjellige nivåer. Man kan ta et evolusjonspsykologisk perspektiv, og fokusere på hvorfor gener for individuelle forskjeller økte en reproduktiv suksess for enkelte medlemmer av arten. Man kan se på hvordan forskjellige gener og forskjellige miljøfaktorer endrer personlighetsuttrykk. Man kan se på biologiske strukturer i hjernen, eller opplevelser i barndommen, og annen type av utvikling hos individet.

Når vi først har gode kategorier, så oppstår det enda en spennende problemstilling: Kan vi predikere forskjeller i atferd eller utvikling på bakgrunn av kategoriene våre? Kan vi for eksempel på bakgrunn av personlighetsmålinger eller konseptualisering si noe om hvem som blir syke, og til og med hvilke sykdommer eller psykiske lidelser de får? Eller hvem som vil være gode ansatte eller ledere? Eller hvem som vil bli gode soldater, under svært alvorlig belasting? Eller hvem som tåler stress mer enn andre? Eller hvem

som vil være voldelige? Mange av de spørsmålene (og enda flere) er noe som de ulike forfatterne prøver å finne svar på i denne boken.

HVORDAN ER DENNE BOKEN ORGANISERT?

Denne boken er organisert i fire hoveddeler: 1) det biologiske grunnlaget for individuelle forskjeller; 2) de klassiske teoriene om personlighetsutvikling og -forskjeller; 3) personlighet og helse og 4) praktisk anvendelse av personlighetspsykologisk forskning. Vi skal kort gå gjennom disse delene og de tilhørende kapitlene, for å gi en kort oversikt over temaene og knytte dem sammen for leseren.

DET BIOLOGISKE GRUNNLAGET

Uten aktivitet i hjernen er det ingen atferd, følelser og tanker, og uten en hjerne vil det heller ikke være individuelle forskjeller i typisk atferd, følelser og tanker. Slike forskjeller er sterkt påvirket av forskjeller i biologiske strukturer. Hjernen utvikles på bakgrunn av samspill mellom gener og miljøfaktorer. Denne utviklingen er ikke tilfeldig, og genene som finnes hos mennesker, er et resultat av evolusjonsprosessen. Gjennom seleksjon har vi fått en rekke trekk som i samspill med miljøet vårt utgjør menneskets natur.

I utgangspunktet har evolusjonspsykologien og evolusjonsbiologien hatt bedre teorier for å forklare menneskelige universalier og artstypiske trekk, og forskjeller mellom arter. De seneste årene har det imidlertid vokst frem forskning innenfor både biologien og evolusjonspsykologien som ser på individuelle forskjeller hos samme art. Trond Viggo Grøntvedt (HUNT/NTNU) og Leif Edward Ottesen Kennair (NTNU) har sett på hvorfor individuelle forskjeller oppstår gjennom evolusjonshistorien til mennesket som art (jf. kapittel 1).

Kristian Tambs (Folkehelseinstituttet) gir en oversikt over empiri på hvordan henholdsvis gener og miljø forklarer utviklingen av forskjellige personlighetstrekk. Det er verdt å merke seg at man må kontrollere for både arv og miljø når man forsker på hvor mye den ene medvirker på den andre faktoren. Kapitlet vil for enkelte virke litt kontraintuitivt, og funnene fra denne forskningen utfordrer en rekke av de vanlige psykologiske teoriene om personlighetsutvikling (jf. kapittel 2).

Per Aslaksen (UiT Norges arktiske universitet) presenterer funn fra hvordan biologiske hjernestrukturer og -prosesser (inkludert både nevrotransmittere og hormoner) kan ligge til grunn for forskjeller i personlighetstrekk. Dette er et forskningsområde som eksisterer i samspillet mellom to måletradisjoner: 1) Teorier for måling av personlighet, der disse endrer seg over tid, og enkelte er kanskje mer eller mindre gode fenotyper, altså relevante biologiske

trekk. 2) Biologiske og biopsykologiske målemetoder. Det er kanskje rimelig å hevde at begge disse måleteknologiene har blitt bedre de senere årene (jf. kapittel 3).

DE KLASSISKE PERSONLIGHETSTEORIENE

Personlighetspsykologien er den av de psykologiske disiplinene og fagområdene som har beholdt en interesse for de store, klassiske teoriene om menneskets natur og psyke. Det er nemlig mulig å forstå hvordan personlighet utvikles fra en rekke forskjellige, og ofte konkurrerende, perspektiver. Det at teoriene er konkurrerende, betyr at de av og til er uenige om hvordan vi skal forstå og forklare de samme forholdene. Samtidig har teoriene ofte forskjellig fokus, og i noen tilfeller er de nokså samstemte. Det betyr at de noen ganger beskriver eller fokuserer på helt egenartede sider ved individuelle forskjeller. Andre ganger finner man at de deler synspunkt på prosesser og strukturer. Dynamiske forhold kan derfor finnes i både psykoanalytiske og eksistensielle tilnærminger. En motstand mot trekkperspektivet finnes i både analytisk, humanistisk og kognitiv teori. Tanker om utvikling av grunnleggende trekk tidlig i livet som en følge av spesifiserte opplevelser er typisk for alle teoriene (men utfordres av forskningen som beskrives i kapitlet om atferdsgenetikk).

I dag er det sannsynligvis trekkteorien som er best utforsket; det er neppe en kontroversiell påstand. Vi tror likevel at det er viktig å kunne forstå personlighetsfenomenet fra flere perspektiver. Også trekkperspektivet har utviklet seg som følge av kritikk fra perspektiver som ser på kontekst/situasjon og utvikling. Som man fort vil merke seg ved å lese kapitlene om psykoanalytisk, humanistisk-eksistensiell og kognitiv teori, er det helt andre forhold som man kan sette ord på, og helt andre grunnleggende forståelser av menneskets personlighet som blir tilgjengelig med disse teoriene. De har også gjort seg mer gjeldende i kliniske tilnærminger, kanskje ikke minst fordi de er mer prosess- enn strukturorienterte.

Av de store teoriene er likevel trekkteorien den mest innflytelsesrike. Det er nok også den som tiltrekker seg mest kritikk fra de andre store teoriene – både for ikke å være en teori og for å være begrenset som tilnærming. Eva Langvik (NTNU) og Øyvind Lund Martinsen (BI) presenterer moderne, grunnleggende trekkteori. Dette er nok et av de mest sentrale kapitlene i boken fordi de andre teoriene kanskje best forstås i kontrast til dette perspektivet, men ikke minst fordi nesten alle de andre kapitlene i boken forholder seg mer eller mindre til trekkperspektivet (jf. kapittel 4).

Siri Gullestad (UiO) skriver om den psykodynamiske personlighetsteorien som har sitt utspring i psykonanalysen. Psykoanalysen står i en særstilling siden den for det første er en teori om personlighetens utvikling og organisering, for det andre en teori om psykopatologi, for det tredje en teori

om behandling, og til slutt også en klinisk praksis. Psykodynamisk personlighetsteori representerer en *generell* teori om personlighetens utvikling og organisering, samtidig som den muliggjør en forståelse av det *enkelte* individ og den *unike* personlighetsstruktur. Trekktilnærmingen er mer opptatt av dimensjoner på et mer universelt nivå (jf. kapittel 5).

Roger Hagen (NTNU) gir en innføring i kognitiv personlighetsteori. Dette synet på personlighet er fokusert rundt mentale begreper, slik som persepsjon, oppmerksomhet, forventninger, fortolkninger og resonnering og deres betydning for personlighetsdannelse og utvikling. Et slikt perspektiv innebærer at tanker og kognitive prosesser blir en nøkkel til å forstå personlighetspsykologiske fenomener. Dette perspektivet er ingen stor enhetlig teori som for eksempel trekkteorien, men består av mange ulike teoretiske bidrag, og der man antar at individuelle forskjeller best forklares ut fra at mennesker varierer på de ulike kognitive dimensjoner (jf. kapittel 6).

Truls Ryum (NTNU) beskriver det som kjennetegner en humanistisk-eksistensiell tilnærming til personlighetsbegrepet. Tematisk har man i dette paradigmet framhevet menneskets potensial for sunn og positiv vekst og utvikling (selvaktualisering), kapasitet for kreativitet, kjærlighet, klokskap og fri vilje samt eksistensielle tema som søken etter mening i tilværelsen. Metodologisk har man betraktet det som en nødvendighet å studere mennesket som en organisert enhet (holisme), der den umiddelbare, subjektive opplevelse hos individet utgjør personlighetspsykologiens viktigste fenomen (jf. kapittel 7).

PERSONLIGHET OG HELSE

Det finnes mange studier innenfor helse som har sett på hvordan individuelle forskjeller gjør at forskjellige mennesker har forskjellig risiko for å få sykdommer og lidelser generelt, men også økt risiko for bestemte lidelser (både psykiske og somatiske). I tillegg kan personligheten i enkelte tilfeller være avvikende i så stor grad at personligheten i seg selv blir årsak til lidelse og problemer i folks liv. På den andre siden kan enkelte ha trekk og kvaliteter og en livssituasjon som beskytter mot risikofaktorer. I de tre kapitlene i denne delen ser vi på disse helsemessige konsekvensene av personlighetsforskjeller.

Personlighet har ifølge Olav Vassend (UiO) ofte like stor statistisk verdi som risikofaktor som andre mer kjente helsemessige faktorer. I dette kapitlet kartlegger han hvordan man i et helsepsykologisk perspektiv kan se på personlighet som en faktor som øker risikoen for både somatisk sykdom, dødelighet og mental lidelse (jf. kapittel 8).

I løpet av livet utsettes vi for stress og belastninger, samtidig som vi har en rekke risikofaktorer for forskjellige lidelser. Likevel får ikke alle mennesker alle mulige sykdommer, selv ikke etter en belastning som vanligvis ville

ha medført lidelse. Vi har nemlig også beskyttende faktorer. Disse beskyttende faktorene oppsummeres i begrepet resiliens. Odin Hjemdal (NTNU) beskriver samspillet mellom risikofaktorer, stress, personlighet og resiliens (jf. kapittel 9).

I tillegg til de psykiske symptomlidelsene som ble beskrevet over, finnes det en gruppe psykiske lidelser som kalles personlighetsforstyrrelser. Svenn Torgersen (UiO) ser på de tilstandene som oppstår når selve personligheten, altså de relativt stabile mønstrene av atferd, tanker og følelser, er problemet. Ut ifra hvilke trekk eller tilbøyeligheter som er mer eller mindre uttrykt, får man en rekke forskjellige personlighetsforstyrrelser, alle kjennetegnet av en lavere grad av tilpasning over lang tid i forhold til andre mennesker og egen fungering (jf. kapittel 10).

ANVENDT PERSONLIGHETSPSYKOLOGI

Forskning på personlighetspsykologi er relevant for en rekke forskjellige anvendte områder. I utallige praktiske situasjoner der man arbeider med mennesker, vil det være relevant å vite noe om forskjeller i personers trekk eller tilbøyeligheter. Kunnskap fra personlighetspsykologisk forskning blir på den måten anvendt til å finne frem til mennesker med kvaliteter som man ønsker, eller personligheter som kan bli problematiske i spesifikke tilfeller.

Det første kapitlet i denne delen handler om bruk av personlighetstester, og måling av personlighet fra et vitenskapelig perspektiv. Oddgeir Friborg (Norges Arktiske Universitet) beskriver forskjellige måletekniske og statistiske forhold man bør være klar over når man utvikler og bruker psykologiske tester for å måle personlighet. Enkelte lesere vil kanskje savne noen kjente tester i dette kapitlet, men da bør man vite at en lang rekke tester, selv om de brukes ofte, mangler grunnleggende vitenskapelig dokumentasjon, og kan derfor i liten grad sies å måle personlighet. Mange kommer til å bli utsatt for personlighetstester gjennom livet og i jobbsammenheng. Det å vite noe om hva som kreves av en god personlighetstest, er derfor viktig kunnskap å ha i livet (jf. kapittel 11).

Personellseleksjon og rekruttering er et velkjent område for bruk av personlighetstester og intervjuer der man forsøker å finne ut hvem som best vil fungere i den utlyste stillingen. Du har kanskje opplevd selv å bli testet i forbindelse med en jobbsøknad, eller kanskje du vil oppleve det en gang i fremtiden. Ingvild Saksvik-Lehouillier (NTNU) og Hilde Hetland (UiB) presenterer forskningen på måling av personlighet og hvordan en organisasjon forsøker å finne den beste blant mange jobbsøkere til den utlyste stillingen (jf. kapittel 12). Det er ikke alle som bruker personlighetstester slik de er utviklet for å bli brukt, og slik kan mange seleksjonsprosesser bli mindre optimale. Personlighet er en faktor som sier noe om hvor godt folk kommer

til å fungere i en bestemt jobb, men kunnskapen må selvsagt anvendes på riktig måte. De fleste bør derfor vite litt om denne anvendelsen av personlighetstesting.

Ledelse er også knyttet til personlighet, både på godt og vondt. Lars Glasø og Øyvind Lund Martinsen (begge ved BI) skriver om hva vi vet om ledelse og individuelle forskjeller (jf. kapittel 13). Også dette kapitlet tar utgangspunkt i forskning med trekkteoretiske tilnærminger. I tillegg til å se på hvilke personlighetstrekk som er assosiert med god ledelse, tar de også opp trekk som kan føre til dårlig ledelse. Både bedriftseiere og ansatte er avhengige av at ledere er så gode som mulig. Det er derfor påfallende i hvor liten grad ledere rekrutteres på bakgrunn av den beste tilgjengelige vitenskapelige kunnskapen.

Operativ psykologi handler om mer ekstreme forhold enn det som er typisk i generell rekrutteringspsykologi. For enkelte områder er det krav til at personen må tåle spesielle belastninger. Bjørn Helge Johnsen (UiB), Paul T. Bartone (NDU, Washington) og Sigurd William Hystad (UiB) beskriver forskning på begrepet hardførhet, som en personlighetsdimensjon som kan predikere prestasjoner i fremtidige belastende situasjoner (jf. kapittel 14). Dette er et begrep som er beslektet med resiliensbegrepet i kapittel 9, men som er mer presist utviklet for å forsøke å vurdere hvem som best vil fungere og ikke overbelastes i psykososialt krevende operative situasjoner.

Sakkyndighetsarbeid er et område der individuelle forskjeller må kunne dokumenteres profesjonelt, og kan ha relevans for hvilke vurderinger retten gjør. Men ikke alt i retten handler om skyldspørsmål. For farlighetsvurdering og vurdering av fremtidig voldsrisiko er det ofte viktig å vurdere psykopati. Kirsten Rasmussen (NTNU) gir en innføring i vurdering av risiko med utgangspunkt i en innføring av diagnostikk av psykopati (jf. kapittel 15). Dette kapitlet er dermed et eksempel på anvendelse av forskning på personlighetslidelser og prediksjon av fremtidig uønsket atferd (se kapittel 10).

KONKLUSJON

Personlighetspsykologien har, som du allerede har oppdaget med denne korte innledningen, en rekke anvendelser. Vi anbefaler deg å ta med deg så mange forskjellige perspektiver som mulig for å forstå kompleksiteten i personlighetsbegrepet. Det å vite hvordan man kan forstå individuelle forskjeller og personlighet fra forskjellige analysenivåer, vil gjøre deg bedre i stand til å forstå, forutsi og sette begrep på atferden og reaksjonene til mennesker rundt deg, og kanskje også bli litt klokere på deg selv.

DEL 1

Det biologiske grunnlaget